

Rahvaarv 1881–2000

Riigi rahvaarv saab peamiselt kasvada või kahaneda kahe teguri mõjul: esiteks loomulik iive, mis on sündide ja surmade vahe, ja teiseks mehaaniline iive, mis on sisse- ja väljarände vahe. Rahvaarv võib muutuda ka riigi piiride muutudes, seda on Eestiski mõned korrad juhtunud. Eesti rahvaarv on nende 120 aasta jooksul (aeg esimesest rahvaloendusest viimaseeni) peamiselt kasvanud. Erandid on olnud kaks ajalõiku: Teine maailmasõda ja taasiseseisvumine. Rahvaarv suurenes kõige rohkem vahemikus 1897–1922, kuid see oli ka üks pikemaid loendustevahelisi aegu. Kui vaadelda muutust kümnendite kaupa, kasvas Eesti rahvastik kõige kiiremini 1950-ndatel, 1960-ndatel ja 1970-ndatel.

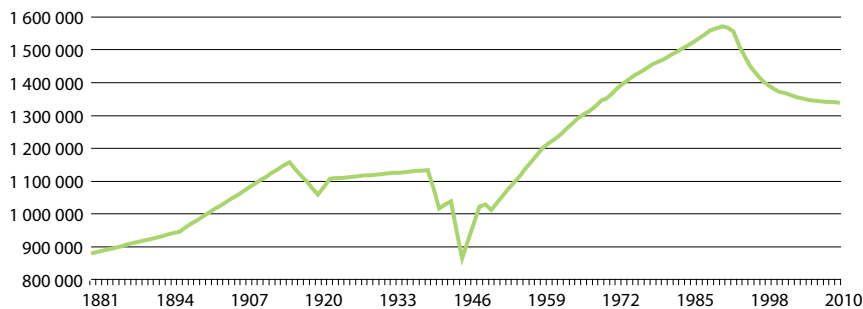
Tabel 1. Eesti rahvaarv ja selle muutus loendusaastail

	Rahvaarv	Rahvaarvu muutus (%)
1881	881 455	
1897	958 351	8,7
1922	1 107 059	15,5
1934	1 126 413	1,7
1941	1 017 475	-9,7
1959	1 196 791	17,6
1970	1 356 079	13,3
1979	1 464 476	8,0
1989	1 565 662	6,9
2000	1 370 052	-12,5

Esimene enam-vähem tervet Eesti territooriumi haarav loendus toimus 29. detsembril 1881. aastal. Ühel ajal loendati Eestimaa, Liivimaa ja Kuramaa kubermangude elanikkonda. Loenduspiirkonda ei kuulunud Narva linn ja Kreenholmi asundus, mis jäid Peterburi kubermangu, ja Setumaa koos Petseriga, mis jäi Pihkva kubermangu. 1922. aasta loenduseks olid need alad Eesti territooriumiga liidetud, lisaks kuulusid siis Eestile ka Narva-tagused alad.

Vahemikus 1881–1934 toimunud nelja esimese rahvaloenduse andmeil Eesti rahvaarv kasvas. Aastatel 1939–1941 see aga kahanes märgatavalt (Teise maailmasõja, suure väljarände ja küüditamise tõttu). Saksa võimude kiirkorras korraldatud rahvastiku registreerimist 1941. aastal ei loeta alati rahvaloenduste hulka, kuid siinses käsitluses on seda arvestatud, sest hoolimata küsimuste vähesusest vastavad tulemused rahvaloenduse põhiprintsiipidele – loendus oli kõikne, ühtne kogu riigi ulatuses ja fikseeritud loendusmomentidega. Nõukogude võim salgas neid tulemusi. Samas ei oleks ilma nendeta näha vahepealset rahvaarvu kahanemist ja hilisema kasvu ulatust. Pärast seda loendust vähenes eestimaalaste arv veelgi sõjakaotuste, Saksa sõjaväkke mobiliseerimise, massilise põgenemise ja territooriumi vähenemise tõttu.

Joonis 1. Rahvaarv loendusaastail

1881	1897	1922	1934	1941	1959	1970	1979	1989	2000
881 455	958 351	1 107 059	1 126 413	1 017 811	1 196 791	1 356 079	1 464 476	1 565 662	1 370 052

Hoolimata sellest, et Eesti territoorium vähenes Narva-taguste alade ja Petserimaa arvelt – kokku jäi väljapoole uusi piire umbes 5% rahvastikust – oli Eesti elanike arv 1959. aasta loenduseks kasvanud suuremaks kui kunagi varem. Kasv toimus 1940-ndate teisel poolel ja 1950-ndatel, peamiselt sisserände tulemusel – saabusid töölisel ja sõjaväelased enamasti Venemaa territooriumilt. Tegu oli rändega poliitilistel ja ideoloogilistel põhjustel, et Eesti ala võimalikult kiiresti venestada. 1960-ndatel tuldi Eestisse juba rohkem majanduslikel kaalutlustel. Jätkuva industrialiseerimise tõttu suurenes lisatööjõu nõudlus, mis põhjustas ka teise suurema sisserännulaine. Vahemikus 1959–1970 suurenes Eesti rahvastik 1,2% aastas, mis on kiireim kasv vaadeldavas ajavahemikus (esimesest loendusest viimaseni). See saavutati peamiselt tänu rändele, sest Eesti rahvastiku loomulik juurdekasv oli võrreldes teiste Nõukogude Liidu liikmesriikidega kõige väiksem.

1980-ndate lõpus ja 1990-ndate alguses toimusid Eesti poliitilises ja majanduseluses tõsised muudatused. Nende tagajärjel pöördus rände suund – Eesti ei olnud enam sisserände piirkond ja rändesaldo oli negatiivne. Aastatel 1989–1994 lahkus Eestist umbes 80 000 peamiselt vene ja muust rahvusest inimest, kes ei tahtnud Eesti ühiskonda lõimuda või said üle pika aja võimaluse pöörduda tagasi kodumaale (juudid, soomlased, sakslased). 1990-ndate teisel poolel läks ära ka palju eestlasi, kes pöördusid elama ja majanduslikku heaolu otsima hästi arenenud Euroopa ja muu maailma riikidesse. Väljarände ja negatiivse loomuliku iibe tõttu vähenes Eesti rahvastik 2000. aasta loenduseks 12,5%, mis tähendab, et üheteistkümnelt aastal jooksul vähenes rahvaarv keskmiselt üle 1% aastas.

Rahvastiku paiknemine ja ränne

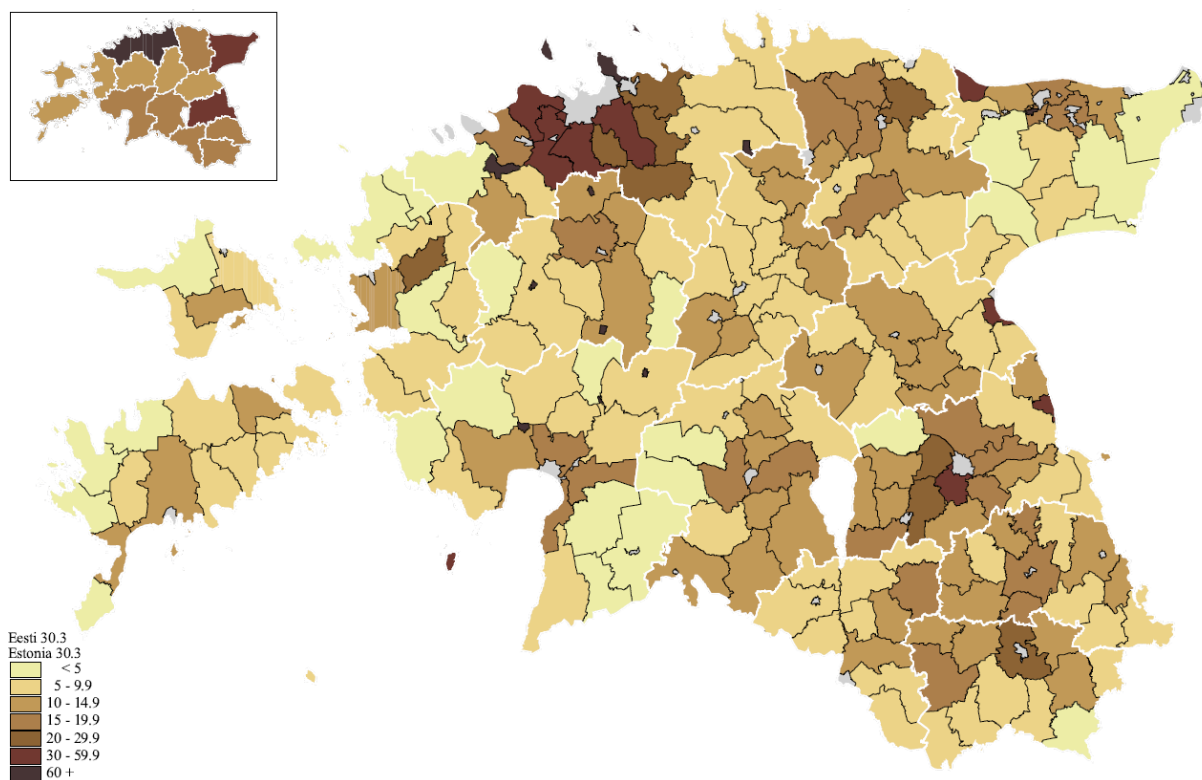
Rahvastik ei paikne kogu riigi territooriumil ühtlaselt ja asustustihedus võib piirkonniti aja jooksul erinevalt muutuda – alad, kuhu mingil ajal rohkem rahvast koondub, võivad hiljem hoopis tüheneda. Rahvastiku koondub või hajub riigi eri paigus kiiremini siis, kui seda toetab ränne (nii välis- kui ka siseränne). Eelmist elukohta ja/või elukohas elamise kestust on küsitud enamikul loendustel. Sünnipaika, mille järgi saab samuti teha järeldusi inimese päritolu ja rändamise kohta, küsiti nõukogude ajal ainult 1989. aastal.

Üks põhilisi rahvastiku paiknemist kirjeldavaid tunnuseid on jagunemine linna- ja maarahvastikuks. Vahemikus 1881–2000 kasvas linnarahvastiku osatähtsus Eestis silmanähtavalt. Selline muutus toimus enamikus riikides. Tänu tehnika arengule ei vajanud põllumajandus enam nii palju tööjõudu, seevastu oodati lisatöölisi peamiselt linnades arenenud tööstus- ja hiljem ka teenindussektorisse. Kui 1881. aastal elas linnades 13% kõigist Eesti elanikest, siis üle sajandi hiljem, 2000. aastal, elas linnades 68% eestimaalastest. 1989. aastal oli see näitaja 3,5% võrra kõrgem, kuid 1990-ndate alguse intensiivse väljarändega lahkus Eestist palju põhiliselt just linnades elavaid Venemaa immigrante.

Tabel 2. Linna- ja maarahvastik loendusaaastail

	Linnarahvastik	Linnarahvastiku osatähtsus, %	Maarahvastik	Maarahvastiku osatähtsus, %	Tallinn	Tartu	Pärnu
1881	114 230	13,0	767 225	87,0	50 488	29 974	12 966
1897	148 778	15,5	809 573	84,5	64 572	42 308	12 898
1922	298 873	27,0	791 934	71,5	122 419	50 342	18 499
1934	349 826	31,1	767 535	68,1	137 792	58 876	20 334
1959	675 515	56,4	521 276	43,6	281 714	74 263	41 029
1970	881 168	65,0	474 911	35,0	369 583	90 459	50 224
1979	1 016 826	69,4	447 650	30,6	441 800	104 381	54 051
1989	1 118 829	71,5	446 833	28,5	499 421	113 420	56 937
2000	931 888	68,0	438 164	32,0	400 378	101 169	45 500

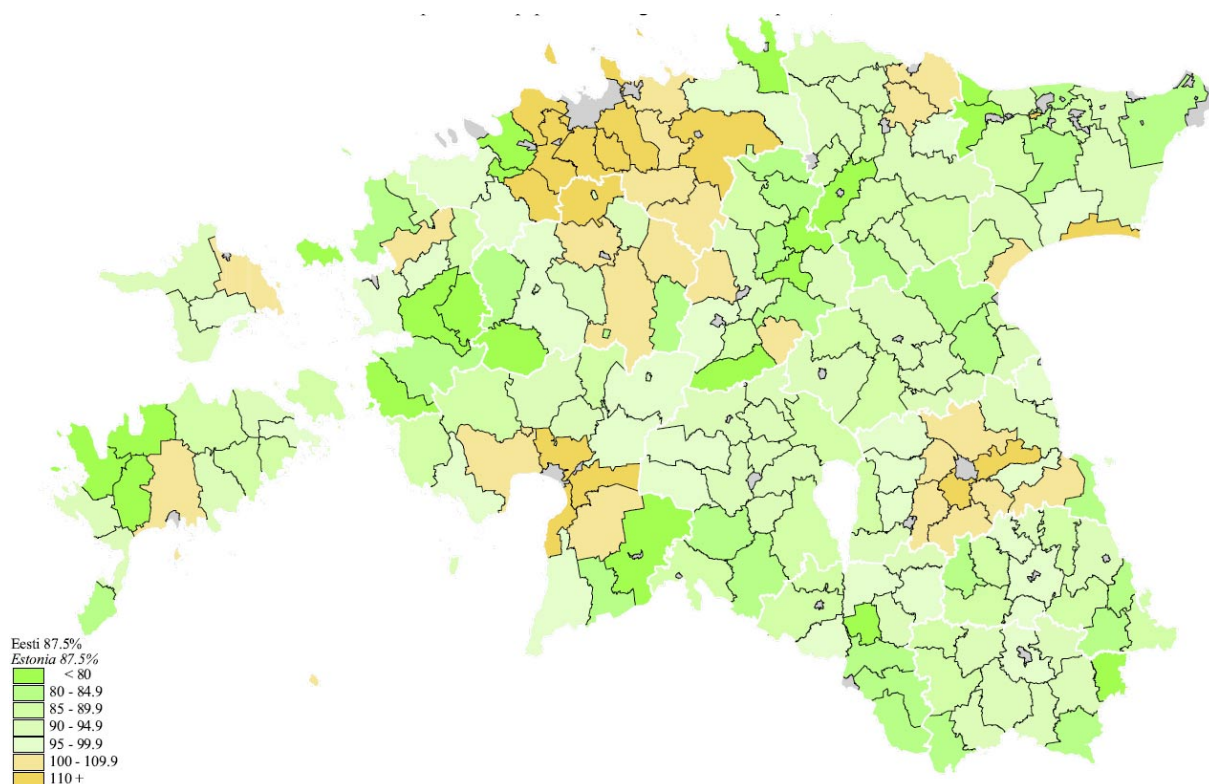
Teemakaart 1. Rahvastiku asustustihedus (elanikku km² kohta), 2000

Tallinna elanikkond kasvas ajavahemikus 1881–2000 ligi kaheksa korda. Kõige kiirema kasvuga olid aastad 1897–1922 ja nõukogude aeg, eriti 1950-ndad. Tartu linna elanikkond kasvas aeglasemalt ja ühtlasemalt, ilma järskude tõusudeta, kuid on möödunud 120 aastaga kasvanud üle kolme korra. Pärnu rahvaarv suurenes sisserände tõttu järsult pärast Teist maailmasõda. Seetõttu vähenes rahvaarv 1990-ndatel Tallinnas ja Pärnus proportsionaalselt rohkem kui Tartus – kui Tartu linn kaotas pärast taasiseseisvumist kümnendiku rahvastikust, siis Pärnu ja Tallinn kaotasid kaks kümnendikku. Kiirelt kasvasid ka Ida-Virumaa linnad, mis olid pealinna kõrval ühed peamised sisserände sihtkohad. Näiteks Narva linna elanike arv kasvas aastatel 1922–1989 kolm korda.

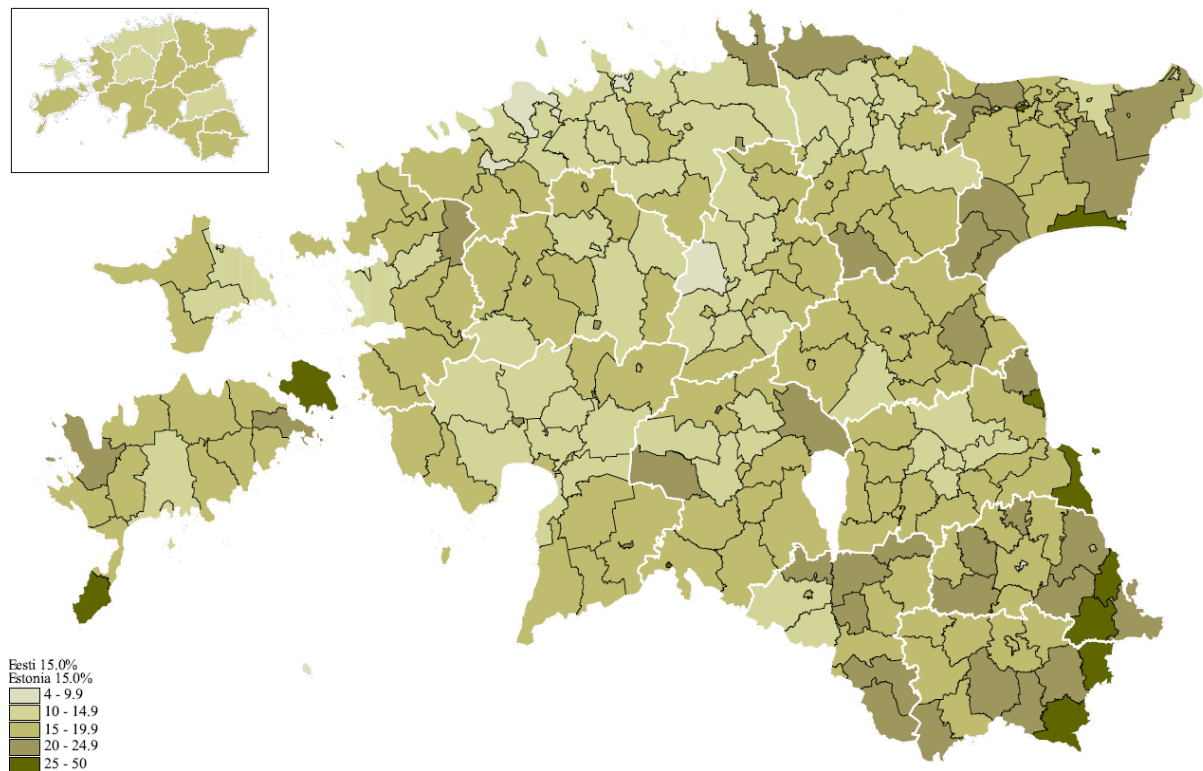
1990-ndate alguse väljaränne Eestist oli piirkonniti erinev, üle 70% lahkujatest olid Harjumaa ja Ida-Virumaa elanikud. Ka Tartumaalt ja Lääne-Virumaalt lahkuti mõnevõrra rohkem kui teistest maakondadest. Seega olid väljarände mõttes aktiivsemad just need maakonnad, kus elas rohkem sisserännanuid ning olid suuremad tööstusettevõtted ja militaarasutused.

Teemakaart 2. Rahvaarvu muutumine maakondades, 1989–2000

2000. aasta loendusel oli üks küsimus inimese elukoha kohta eelmise, 1989. aasta loenduse ajal. Vastustest ilmneb, kuidas Eesti elanikkond riigi sees liikus ja kust olid saabunud välismaal elanud inimesed.

Teemakaart 3. Elukohamuutused, 1989–2000

Soo-vanusjaotus

Rahvastiku soojaotuse järgi oli kõigil loendusaastatel naisi tunduvalt rohkem kui mehi. Kui aga sama jaotust vaadata vanuseti, siis ei ole tulemus nii ühene – sünnimomendil oli tavaliselt poisse rohkem, naiste osatähtsus suurenes alles vanemate inimeste hulgas. 19. sajandil oli meeste ja naiste osatähtsuse vahe väiksem, kuna naiste elu riskitegur oli siis sünnitamine. 1959. aastal, esimesel loendusel pärast sõda, oli 100 mehe kohta naisi 128. See on kõigi loenduste võrdluses suurim erinevus ja tuleneb sellest, et 1940-ndatel sai kõige rohkem hukka mehi.

Tabel 3. Rahvastiku soojaotus loendusaastail

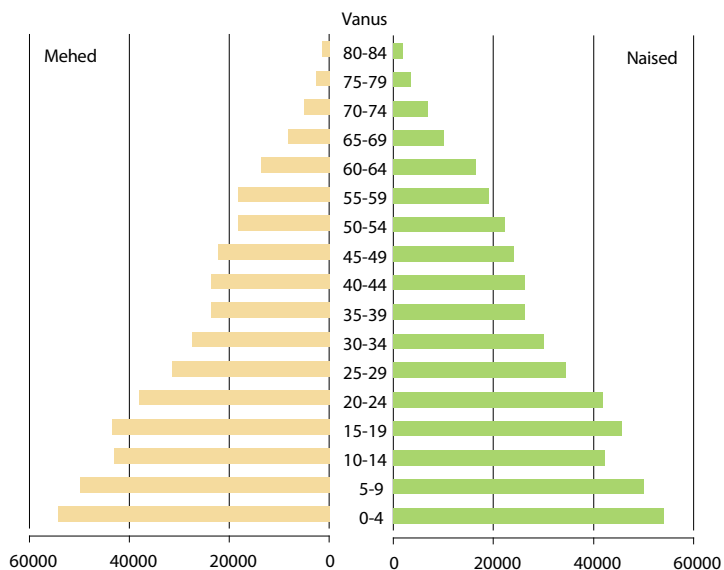
	Mehed	Naised	Naisi 100 mehe kohta
1881	425 342	456 113	107
1897	463 145	495 206	107
1922	520 239	586 820	113
1934	528 888	597 525	113
1959	525 090	671 701	128
1970	620 195	735 884	119
1979	677 274	787 202	116
1989	731 392	834 270	114
2000	631 851	738 201	117

Joonisel 2 on 1881. aasta rahvaloendusel registreeritud rahvastiku soo-vanusjaotus. See on ootuspärane – nooremad põlvkonnad on suuremad ja vanemad kahanevad ühtlaselt. Selline rahvastikupüramiidi kuju on rahvastikule iseloomulik demograafilise ülemineku eelses staadiumis, mil nii sündimus kui ka suremus on suured.

Demograafiline üleminek on rahvastiku traditsioonilise taastetüübi asendumine modernse taastetüübiga. See tähendab, et suure suremuse ja sündimusega rahvastikutaastest saab väikese suremuse ja sündimusega taaste. Iga rahvastik püüdleb selle poole, et olemasolevad põlvkonnad

asenduksid uutega. Demograafilise ülemineku teooria ütleb, et kõik maailma rahvastikud kogevad üleminekut traditsiooniliselt rahvastikutaastelt modernsele, kuid see toimub eri aegadel ja erineva kiirusega.

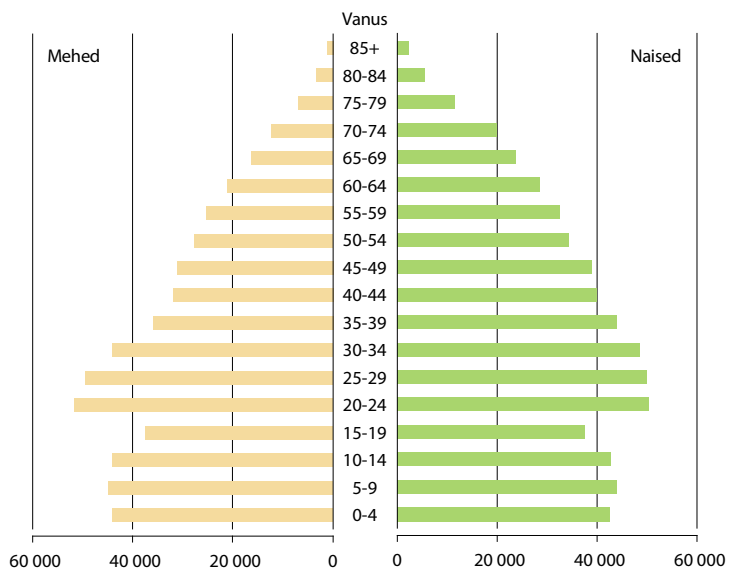
Joonis 2. Rahvastiku soo-vanusjaotus, 1881

1922. aasta loenduse ajaks oli rahvastiku vananemine juba alanud. Püramiidis oli 0–9-aastaseid lapsi vanematest rühmadest vähem. Muutusi põhjustasid veel ka Vabadussõda, Esimene maailmasõda, tsaaririigi sõjatehase töötajate lahkumine ja Venemaa eestlaste saabumine.

1934. aastaks oli Eesti juba stabiilse rahvastikuga riik.

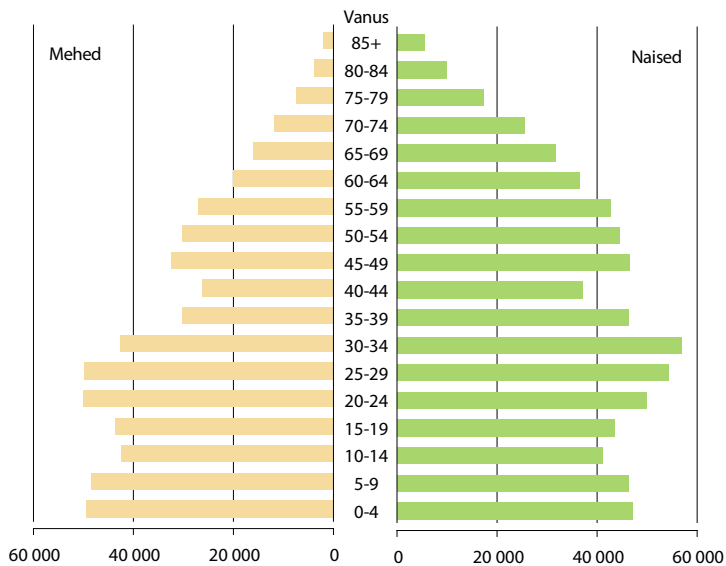
Joonis 3. Rahvastiku soo-vanusjaotus, 1934

Rahvastikupüramiid 1941. aasta andmetega näitas juba inimkaotusi, eriti tööaliste meeste ja naiste arvelt. Järgmise loenduseni oli Eesti rahvaarv hinnanguline.

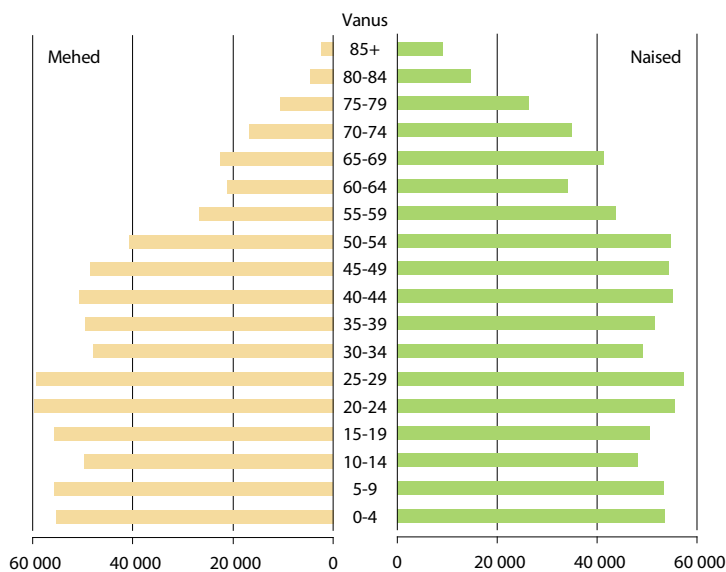
1959. aastaks vähenes Eesti territoorium ja seetõttu kahanes umbes 5% ka elanike arv. Püramiidi lüngad kajastavad sõjakaotusi, ka lapsi sündis siis vähem. Tööaliste osatähtsuse suurenemine tulenes suures osas 1940-ndate lõpus ja 1950-ndatel toimunud ulatuslikust tööjõu sisserändest peamiselt Venemaa territooriumilt.

Joonis 4. Rahvastiku soo-vanusjaotus, 1959

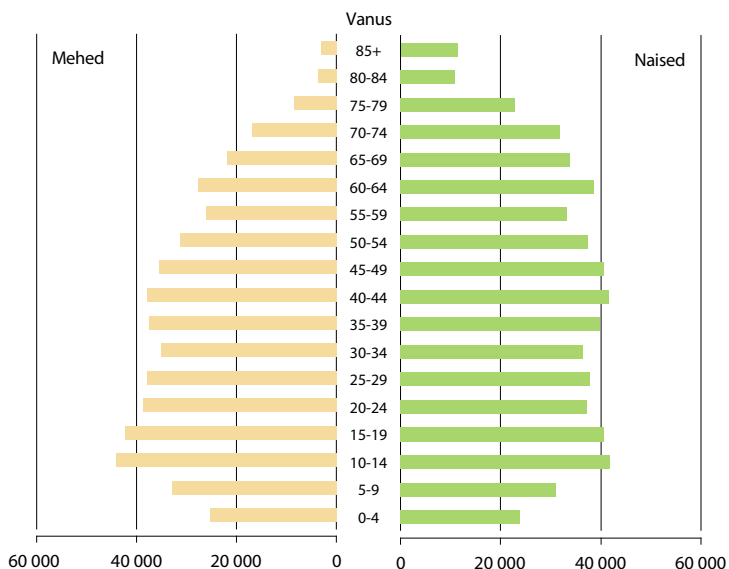
1979. aasta rahvastikupüramiid näitab juba mitu suuremat sisserrändelainet. Sisserännanute suur arv mõjutas väga palju Eesti rahvastiku vanuskoosseisu, sest saabujate hulgas oli noorte osatähtsus märgatavalt suurem kui paikselt rahvastikul, mistõttu kasvas eriti 20–30-aastaste põlvkond. Iga ulatuslikuma sisserrändelainega sai lisa just see vanuserühm. Tänu noorte ja perealiste inimeste sisserrändele oli ka suhteliselt palju lapsi.

Joonis 5. Rahvastiku soo-vanusjaotus, 1979

Viimase rahvaloenduse andmetega rahvastikupüramiid näitab endiselt 50 nõukogude-aasta jooksul toimunud sisserrändest tekkinud laineid. Peale selle on laste nappusest näha, et pärast taasiseseisvumist on sündimus vähenenud. Sel oli ilmselt kaks põhjust: sünnitusea tõus ja ebasoodsad majanduslikud tingimused.

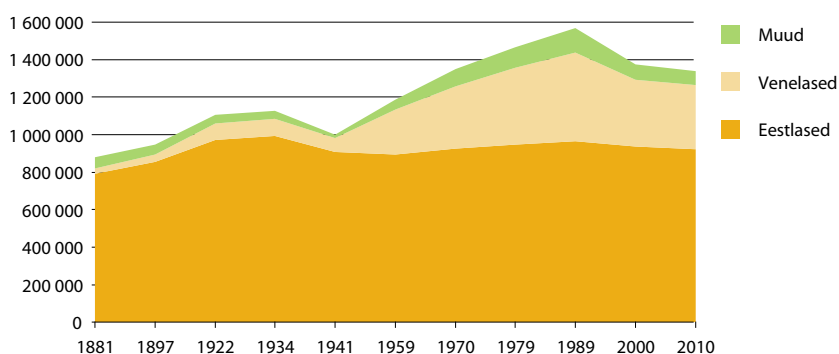
Joonis 6. Rahvastiku soo-vanusjaotus, 2000

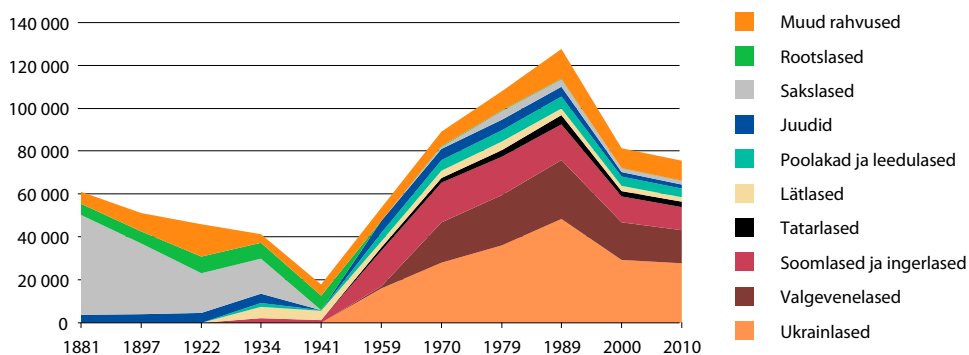
Rahvus ja emakeel

Enne Teist maailmasõda oli Eesti üks etniliselt homogeensemaid piirkondi kogu Euroopas: 1934. aastal tollase Eesti Vabariigi territooriumil elanud inimestest olid 88% eestlased. Kui arvestada nüüdseid piire (ilma Petserimaa ja Narva-taguste aladeta), oli eestlaste osatähtsus veelgi suurem – 92%. Rahvusvähemused pärinesid tavaliselt Eestile territoriaal-kultuuriliselt üsna lähedastelt aladelt ja nad olid Eestis elanud pikka aega. Enamik neist inimestest oskas ka eesti keelt.

Joonis 7. Eestlaste, venelaste ja muude rahvuste arvukus, 1881–2010

Joonis 8. Eesti vähemusrahvused (v.a venelased), 1881–2010

Teine maailmasõda põhjustas Eesti rahvastikule raskeid kaotusi. Aastatel 1939–1945 vähenes eestlaste arv nii vabatahtliku kui ka sunniviisilise lahkumise tõttu. Sõda likvideeris suurema osa Eesti rahvusvähemustest: enamik sakslasi ja rootslasi läks Eestist ära vahetult enne sõda või siis sõja ajal, juutide kogukond hävitati täielikult Saksa okupatsiooni esimestel kuudel ning lätlaste arv vähenes tunduvalt, kui Petserimaa segaasustusega vallad 1945. aastal Venemaaga liideti. Pärast Teist maailmasõda oli eestlaste osatähtsus Eestis 97%. Aastatel 1946 ja 1947 saabus Eestisse erakordselt palju inimesi Nõukogude Liidu territooriumilt. Peamiselt olid nad vene rahvusest, kuid saabus ka ukrainlasi ja valgevenelasi. Sisserännanud olid peamiselt töölised, keskkastme insenerid ja sõjaväelased.

Hoolimata välissündinute väga suurest väljarändest vähenes eestlaste osatähtsus intensiivse sisserände tõttu 1989. aastaks 62%-ni. 1990-ndatel tõusis see jälle 68%-ni. Piirkondlikust vaatepunktist eristusid Ida-Virumaa linnad, kus eestlaste osatähtsus endiselt langes (tabel 4). Peamiselt asusid sisserännanud elama suurematesse linnadesse.

Tabel 4. Eestlaste osatähtsuse muutumine loenduste andmeil, 1934–2000

Aasta	Linnarahvastik			Maarahvastik	Kogurahvastik
	Kokku	Tallinn	Narva, Kohtla-Järve, Sillamäe		
1934	85,0	85,8	64,8	89,6	88,2
1959	61,9	60,2	27,6	91,0	74,6
1970	57,4	55,7	21,0	88,2	68,2
1979	54,7	51,9	16,7	87,5	64,7
1989	51,2	47,4	12,9	87,4	61,5
2000	56,6	53,7	9,4	91,3	67,9